Sultan Genç Osman
Ve
Sultan IV. Murad

(Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri)

Yılmaz Öztuna

ÖTÜKEN

Yılmaz Öztuna; 20 Eylül 1930 İstanbul doğumludur. İstanbul'da lise tahsilinin yanında İstanbul Konservatuarı'na devam etti. 1950 Eylül'ünden 1957 Temmuz'una kadar Paris'de kaldı. Paris'in büyük kütüphanelerinde çalıştı. Paris Üniversitesi Siyasi İlimler Enstitüsü'nde Sorbonne'da Fransız Medeniyeti kısmında, Alliance Française'nin yüksek kısmında okudu ve Paris Konservatuarı'na devam etti. 13 yaşında ilk makalesi ve 15 yaşında ilk kitabı basıldı. 1969'da Adalet Partisi'nden Konya Milletvekili seçilerek Ankara'ya yerleşti. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nda denetleme kurulu üyesi, repertuvar kurulu üyesi, eğitim kurulu üyesi (Ocak 1966- Kasım 1981), Kültür Bakanlığı'nda bakan başmüşaviri (1974-77), İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı'nda kurucu yönetim kurulu üyesi ve Türk Musıkisi Korosu'nda kurucu yönetim kurulu üyesi, Yaykur (Yaygın Yüksek Öğretim) üniversitesinde Osmanlı siyasi ve medeniyet tarihi öğretim üyesi (1975-78), Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıklarında 1969'dan beri pek çok ihtisas kurulunda üye ve başkan oldu. 1974-1980 arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ansiklopedisi olan ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan *Türk Ansiklopedisi*'nin genel yayın müdürü olarak "K" harfinden "T" harfine kadar olan cildleri yayınladı. 1983 Mayıs'ında Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin kurucuları arasında bulunarak merkez genel yönetim kuruluna seçildi, sonra istifa etti. 1985'de Faisal Finans Kurumu müşaviri oldu.

Pek çok radyo ve televizyon programı yaptı, bunlarda konuştu. Bazı konuşmaları ABD, Fransa, Avusturya gibi ülkelerin televizyonlarında yayınlandı. Bazı kitap ve yazıları çeşitli dillere tercüme edildi. Dünyada ilk defa olarak Türk Musikisi Tarihi kürsüsünü kurdu. "Büyük Türkiye", "Osmanlı Cihan Devleti", "Büyük Türk Hakanlığı" gibi son yıllarda çok kullanılan tarihi ve siyasi tabirler, Yılmaz Öztuna'nındır. Ayasofya Hünkâr Mahfili'nin ibadete açılması ve Topkapı Sarayı'nda Hırka-i Saadet Dairesi'nde Kur'an okunması, 1000 Temel Eser, Ankara Devlet Konser Salonu ve İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nin Türk Musikisi'ne açılması gibi fikirler ve uygulamalar Yılmaz Öztuna'nındır ve siyasi iktidara onun tarafından telkin ve kabul ettirilmiştir. Türk Kara Kuvvetleri'nin ve Deniz Kuvvetleri'nin evvelce yanlış olarak kutlanan yıldönümlerini bugünkü doğru başlangıç tarihleri ile kutlanmasını sağlayan da Yılmaz Öztuna'dır. Birçok konferans

verdi. 6 kıtada pek çok ülkeyi gezdi, devlet adamları ve halkla görüşerek incelemeler yaptı. Milletlerarası birçok kuruluşa üye seçildi.

Türkiye'de Osmanlı tarihinin çatışmasız bir anlayışla algılanmasında katkısı vardır. Türk Parlamenterler Birliği, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Ankara Aydınlar Ocağı, Anadolu Kulübü, Yahya Kemal'i Sevenler Cemiyeti, İstanbul Şehrini Güzelleştirme Derneği, Müsteşrikler Cemiyeti, WACL, APACL, NATO Parlamenterler Birliği, Parlamentolararası Türk-Japon ve Türk-Kore, Türk-Suudi Dostluk cemiyetleri, Avrupa Konseyi cemiyeti, Yılmaz Öztuna'nın üye, kurucu olduğu veya bulunduğu milli veya milletlerarası kuruluşlar arasındadır.

1 Eylül 1998 tarihinden itibaren *Türkiye* gazetesinin başyazarlığını yaptı. 9 Şubat 2012 tarihinde Ankara'da vefat etti.

İçindekiler

Önsöz 11

Birinci Bölüm
Genç Sultan Osman (1618-1622)

1617 Türkiyesi
Sultan I. Mustafa'nın Tahta Çıkması (22 Kasım 1617) 17
Sultan II. Osman Han'ın Tahta Geçmesi (26 Şubat 1618) 20
Dâmad Öküz Kara Mehmed Paşa'nın 2. Sadâreti
(18 Ocak-23 Aralık 1619) 24
Güzelce Ali Paşa'nın Sadâreti (23 Aralık 1619-9 Mart 1621) 24

Türkiye ve Lehistan (1617-1621) Hotin Sefer-i Hümâyûnu
Türkiye ile Lehistan (Polonya) Arasında Bassa Muahedesi
(27 Eylül 1617) 26
Nakşa Dukası Graziani'nin Boğdan Voyvodası Olması
(4 Şubat 1619) 27
Yaş Meydan Muharebesi (20 Eylül 1620) 28
Dniestr (Turla) Meydan Muharebesi (7 Ekim 1620) 29
Lehistan Sefer-i Hümâyûnu (21 Mayıs 1621-25 Ocak 1622) 31
Hotin Muhasarası (3 Eylül-6 Ekim) 33
Hotin Muahedesi (6 Ekim 1621) 37
Veliaht-Şehzâde Mehmed'in İdamı (12 Ocak 1621) 38
Boğaz'ın Donması ve İstanbul'dan Üsküdar'a Yaya Geçilmesi
(9 Şubat 1621) 40
Ohrili Hüseyin Paşa'nın Sadâreti (9 Mart-17 Eylül 1621) 41
II. Osman'ın Cihangirlik ve Reform Projeleri ve Şahsiyeti 41
Dilâver Paşa'nın Sadâreti (17 Eylül 1621-19 Mayıs 1622) 45
Avrupa'da Otuzyıl Savaşı'nın Başlaması 46
Dış Münasebetler 52
Kapdân-ı Deryâ Halil Paşa'nın İtalya Seferi (1620 Yazı) 53
Almanya ile Münasebetler 54

Hâile-i Osmâniye ve Neticeleri
Sultan II. Osman Han'ın Türkiye'nin Yenileşme Tarihinin İlk Safhasını
Teşkil Eden Reform Tasarıları 56

Sultan Osman'ın 10 Mayıs 1622 Gecesi Gördüğü Tarihî Rüya 63
Hâile-i Osmâniye'nin Birinci Günü: 18 Mayıs 1622 64
Hâile-i Osmâniye'nin İkinci Günü: 19 Mayıs 1622 69
II. Osman'ın Hal'i ve I. Mustafa'nın 2. Cülûsu (19 Mayıs 1622) 74
Hâile-i Osmâniye'nin 3. Günü: 20 Mayıs 1622 76
Dâmad Kara Dâvud Paşa'nın Sadâreti (20 Mayıs 1622) 78
Sultan Osman'ın Şehit Edilmesi (20 Mayıs 1622 Akşamı) 82
Sultan II. Osman'ın Cenazesinin Kaldırılması (21 Mayıs 1622) 85
Hâile-i Osmâniye'nin İlk Akisleri: 22 Mayıs 1622 86
Dâvud Paşa'nın Düşmesi ve Mere Hüseyin Paşa'nın Sadâreti (13 Haziran 1622) 88
Sultanahmed Vak'ası (21 Haziran 1622) 89
Lefkeli Mustafa Paşa'nın Sadâreti (8 Temmuz-21 Eylül 1622) 91
Gürcü Mehmed Paşa'nın Sadâreti (21 Eylül 1622) 92
Kapıkulu Sipâhîsi'nin 2. Ayaklanması (31 Aralık 1622) 95
Sipahiler'in 3. ve 4. Nümayişleri (1 ve 2 Ocak 1623) 97
Pâdişâh Katili Eski Sadrâzam Dâmad Kara Dâvud Paşa'nın İdamı (8 Ocak 1623) 100
Mere Hüseyin Paşa'nın 2. Sadâreti (5 Şubat 1623) 100
Dış Münasebetler 102
Kemankeş Kara Ali Paşa'nın Sadâreti (30 Ağustos 1623) 104
Sultan I. Mustafa Han'ın 2. Defa Tahttan İndirilmesi (10 Eylül 1623) 106

İkinci Bölüm
Dördüncü Sultan Murad (1623-1640)

IV. Murad Devrinde Türkiye'nin İç Meseleleri (1623-1640)
Çerkes Mehmed Paşa'nın Sadâreti (3 Nisan 1624) 113
Sadrâzam ve Serdâr-ı Ekrem Çerkes Mehmed Paşa'nın Anadolu Seferi (17 Haziran 1624-28 Ocak 1625) 116
Dâmad Müezzin-zâde Hâfız Ahmed Paşa'nın Sadâreti (28 Ocak 1625) 117
Dâmad Halil Paşa'nın 2. Sadâreti (1 Aralık 1626) 119
Timuroğlu Baysungur Mirza İstanbul'da (1628) 120
Bethlen Gabor'un Ölümü (1629) 121
Husrev Paşa'nın Sadâreti (6 Nisan 1628) ve Abaza Meselesinin Halli (22 Eylül 1628) 121
Müezzin-zâde Filibeli Dâmad Hâfız Ahmed Paşa'nın 2. Sadâreti (25 Ekim 1631) 124
19 Receb (10 Şubat 1632) İhtilâli, Hâfız Paşa'nın Şehadeti ve Dâmad Receb Paşa'nın Sadâreti 126

20 Şâban (12 Mart 1632) İhtilâli 128
Dâmad Topal Receb Paşa'nın İdamı ve Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın Sadâreti (18 Mayıs 1632) 130
Sultan IV. Murad Han'ın Devlet İdaresine Hâkim Olması ve Kösem Mâhpeyker Vâlide-Sultan'ın Saltanat Nâibeliği'nin Sonu (8 Haziran 1632) 131
Büyük İstanbul Yangını (2 Eylül 1633) 133
Tütün Yasağı (16 Eylül 1633) 134
Osmanlı Tarihinde İlk Defa Olarak Şeyhülislâm Ahî-zâde Hüseyin Efendi'nin İdam Ettirilmesi (7 Ocak 1634) 134
Lehistan Meselesi (1634 Bahar ve Yazı) 135
İçki Yasağı (5 Ağustos 1634) 137
İç Yemen'in Kaybı (1633) 138
Abaza Mehmed Paşa'nın İdamı (23 Ağustos 1634) 138
Nef'î'nin İdamı (27 Ocak 1635) 139
Emîr Mâ'noğlu Fahrüddin'in İdamı (13 Nisan 1635) 140
Veliaht-Şehzâde Bâyezîd ve Şehzâde Süleyman'ın İdamları (26 Ağustos 1635) 141
Szalonta Bozgunu (3 Ekim 1636) 143
Dâmad Bayram Paşa'nın Sadâreti (2 Şubat 1637) 144
Azak Kalesi'nin Düşmesi (5 Temmuz 1637) 145
Veliaht-Şehzâde Kasım'ın İdamı (17 Şubat 1638) 145
Tayyâr Mehmed Paşa'nın Sadâreti (26 Ağustos 1638) 146
Tayyâr Mehmed Paşa'nın Şehâdeti ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın Sadâreti (23 Aralık 1638) 147
Türkiye-Venedik Anlaşmazlığı ve İstanbul Sulhu (16 Temmuz 1639) 148
IV. Murad Devrinde Cezâyir ve Tunus Eyaletleri 150
Bağdad Fâtihi Gazi IV. Sultan Murad Han'ın Ölümü (8 Şubat 1640, saat 20.00) ve Şahsiyeti 154

Türkiye-İran Savaşı (1624-1639)- Revân ve Bağdad Sefer-i Hümâyûnları

Bağdad'ın Düşmesi (11/12 Ocak 1624 Gecesi) 165
Sadrâzam ve Serdâr-ı Ekrem Hâfız Ahmed Paşa'nın Bağdad Muhasarası (13 Kasım 1625-3 Temmuz 1626) 169
Husrev Paşa'nın İran Seferine Çıkması (9 Temmuz 1629) 173
Hemedân'ın Fethi (9 Haziran 1630) 175
Bağdad Muhasarası (5 Ekim-14 Kasım 1630) 177
Sadrâzam ve Serdâr-ı Ekrem Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın İran Seferi'ne Çıkmak Üzere Üsküdar'dan Hareketi (22 Ekim 1633) 179

IV. Sultan Murad Han'ın Birinci İran Sefer-i Hümâyûnu: Revân (28 Mart-27 Aralık 1635) 180
Sultan IV. Murad Han'ın Bağdad Sefer-i Hümâyûnu'na Çıkması (8 Mayıs 1638) 187
Bağdad Muhasarası ve Fethi (15 Kasım-24 Aralık 1638) 188
Kasr-ı Şîrîn Muahedesi (17 Mayıs 1639) 195

1640'ta Dünya Devletlerinin Umumî Siyasî Manzarası
1600-1640'ta Büyük Devletler ve Hükümdarları 200

Birinci Sultân Ahmed ve Oğullarının Şeceresi
Ahmed I (1590-1617)/(1603/1617) 203
I. Ahmed'in Çocukları 206
I. Ahmed'in Kızları 207
Mustafa I (1592-1639) (1617-1618+1622-1623) 213
Osmân II (1604-1622)/(1618-1622) 213
Murâd IV (1512-1640) / (1623-1640) 215
IV. Murâd'ın Kızları 218

Osmanoğullarının Soy Kütüğü ve Saltanat Tarihleri 223
Osmanlı Hükümdarları 225
Müellifin Diğer Eserleri 233

Önsöz

İkinci Osman ve Dördüncü Murad

Uzun zamandır Dördüncü Murad'ı kitap hâlinde sunmak istiyordum. Bu kadar meşhur bir şahsiyet hakkında hiçbir dilde müstakil kitap, ilmî bir monografi bulunmaması şaşırtıcıdır.

Dördüncü Murad, bu şöhretini askerî dehâsı kadar emsalsiz otoritesi ile yaptı. Devlet terörü derecesinde otorite kullandı. Bu ihtiyacı niçin duyduğunu, otorite kullanmak yeteneğini nasıl kazandığını açıklamak için bu hükümdarın biyografisini yeterli görmedim.

Sultan Murad'ı böyle bir politikaya sevk eden sebepleri, halkımızın *Genç Osman* dediği ağabeyi İkinci Osman'ın başına gelenleri hatırlamaksızın sergilemek, kavramak, kavradıktan sonra anlatabilmek mümkün değildi.

Zira Sultan Murad, ağabeyi Sultan Osman'a karşı uygulanan teröre, devlet adına kullandığı otorite ile cevap vererek, bozulmuş düzeni yeniden kurmaya çalıştı.

Dördüncü Murad, babası Birinci Ahmed ve ağabeyi İkinci Osman gibi çocuk yaşında *cihan saltanatı* tabir edilen Osmanlı Türkiyesi tahtına oturdu. Onların o yaşlarda gösterdikleri uyum ve yeteneği dehâ mertebesine çıkardı. Osmanoğulları, Kanûnî'den sonra da böyle hârikulâdelikler gerçekleştirmişlerdir.

Bir devlet ki hânedânın, *Allah'dan kut aldığı* ve sonra İslâmî düzende *Allah'ın irâdesi ile tahta oturduğu* inancı ve imanı ile oluşmuş, yaşamış, ayakta durmuştur. *Hâkan-halîfe* ve *Roma imparatoru* (*sultân-ı iklîm-i Rûm*) olan padişah, bu kut ve bu irâde ile birliği ve düzeni koruyup yürütmektedir. İşte Genç Osman trajedisinde, bu nizam ihlâl edilmişti. Öyle bir nizam ki, *nizâm-ı âlem*'dir. Ve hâkan-halîfe, nizâm-ı âleme memurdur.

Dördüncü Murad bu nizâmı kurmak ve yürütmek için seleflerinden ve haleflerinden fazla bir otorite kullanmaya ihtiyaç duydu ve kullandı. 1074'te Türkiye Devleti'nin kurucusu ve bu devletin ilk hükümdarı Selçukoğlu *Kutalmışoğlu* Birinci Sultan Süleyman-Şâh'tan bugüne (2008) kadar, 934 yıldır, hiçbir Türkiye devlet başkanının, Sultan Murad derecesinde sert bir otorite kullanmadığını belirtmem gerekiyordu. Bu işi bu kitapla yapmaya çalıştım.

Osmanlı ve Avrupa tarihinin büyük uzmanı allâme dostum İlber Ortaylı, Dördüncü Murad için *17. yüzyılın en büyük mareşali* (komutanı, askeri) dedikten sonra, bu tarih yargısına katılıp katılmadığımı, 17. asırda (1600-1700) dünyada, bilhassa Avrupa'da daha büyük bir komutan çıkıp çıkmadığını bana sordu. Ortaylı, zaten bilmeden, rastgele söyleyip yazmaz. Aynen katıldığımı beyan ettim. Bu suretle Dördüncü Murad'ın *17. asrın en büyük askeri* olduğu ilmen kesinleşti.

Büyük tiyatro yazarımız sanatkâr dostum Turan Oflazoğlu, *Dördüncü Murad* adlı, filme de çekilmiş ünlü piyesini, benim Sultan Murad üzerinde yazdıklarımdan ve o verilere dayanarak kaleme aldı.

Gerçekten 1966'dan beri Hâile-i Osmâniye, Sultan Osman'ın reform teşebbüsleri ve Dördüncü Murad fenomeni üzerinde kitaplarımda büyük bahisler açtım ve en yüksek tirajlı periodiklerde tefrikalarım da çıktı. Çok okundu ve okuyanlar derinlemesine etkilendi. Bir kısım sevgili oku-

yucu bana epey kızdı. "Tarihimizdeki bu rezaletleri, bu alçaklıkları, menfur tafsilâtı ile niçin yazıyorsun?" meâlinde epey muâheze edildim. Şundan dolayı sayın okuyucularım:

O rezaletler ve alçaklıklar da tarihimize dâhildir, bizimdir, mefahirimizden, övündüğümüz unsurlardan ayıramazsınız. Tarihini doğru bilmeyen nesiller ise, yanlış işler yapmaya daha çok eğilimlidirler.

Sultan Birinci Ahmed'in (1603-1617) tahta geçen 3 oğlundan ilk ikisi olan Sultan İkinci Osman (1618-1622) ve Sultan Dördüncü Murad (1623-1640), kendilerinden sonra gelen Osmanoğulları'nın büyük babaları, ataları değildir. Hânedan, bu iki kardeşin küçükleri olan Sultan İbrâhim'den (1640-1648) yürüyerek günümüze geldi. Dördüncü Murad ile Sultan İbrâhim, aynı anneden; Kösem Mâhpeyker Vâlide-Sultan'dan doğmuşlardır ki, Osmanlı tarihinin, belki bütün Türk tarihinin en çok adı geçen, en meşhur kadınıdır. Ve Hurrem Haseki-Sultan'ınki gibi, bu şöhret çok menfîdir (negatif, olumsuz).

Genç Osman denen -o zaman kendisine yakıştırılan tabirle- gayretlü genç arslan, Türkiye tarihinde, Osmanlı cihan devletini radikal (kökten) reforma tâbi tutmak isteyen ilk şahsiyettir. Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi gibi bu reformun öncüleri varsa da, tatbikata geçen İkinci Osman'dır. Ve başarılı olamamıştır.

İkinci Osman'ın düşündüğü reformlar, imparatorluğu kendi iç dinamikleri ile ıslâh etmeye dayanır. 18., 19. ve 20. asırlar Osmanlı reformları gibi Batı'ya (Avrupa'ya) dönük değildir. Hiçbir tarafa dönük değildir. Türkiye'nin öz bünyesine dayanmak istenmiştir. Zira 17. asırda Batı'nın Osmanlı'ya üstün tarafları elbette bulunmakla beraber, dünyanın birinci devletine, tam mânâsıyla bir cihan devletine, kendisinden üstün yabancı bir örnek kabûl ettirmek

mümkün değildir. Zaten Batı'da askerliğe müteallik bir yenilik varsa Türkiye, derhâl iktibâs ediyordu.

Genç Osman ve kardeşi Sultan Murad'ın trajik hayatları, muhayyileleri tutuşturacak dalgalanmalarla tarihe geçti. Bugün millî bir devletin bile ne gayretler, ne hüner-ler gerektirdiğini biliyoruz, yaşıyoruz. Üç kıt'ada, sınırları ve nüfûzu Endonezya'ya, Orta Afrika'ya, Baltık Denizi'ne ulaşan, birbirine hiç benzemez ülkelere İstanbul'dan yönetici gönderen bir cihan imparatorluğunu ayakta tutabilmek için üstün şahsiyetlere ve iyi ekiplere gereklilik aşikârdır.

Ben, Fransızca *puissance mondiale,* Almanca *weltreich* kavramını, Türkçeye *cihan devleti* diye tercüme ettim. Bu tercümem, Türk tarih literatüründe kabul gördü. Gündelik gazete yazılarında bile kullanılıyor.

Şimdi buyurun, 1618 Türkiyesi'ne gidelim. Zirvedeki hâkan-halîfeden başlayarak yönetim kadrolarının ne yapacaklarını görelim...

Yılmaz Öztuna
Ankara, 6 Mart 2008

Birinci Bölüm
Sultan Genç Osman
(1618-1622)

1617 Türkiyesi

Sultan I. Mustafa'nın Tahta Çıkması (22 Kasım 1617)

Sultan I. Ahmed Han'ın öldüğü gecenin sabahı (22 Kasım 1617), kardeşi Şehzâde Mustafa, "Sultan I. Mustafa Han" adıyla Osmanoğulları'nın "Cihan Saltanatı" denen tahtına çıkarıldı. Çıkarıldı diyoruz, çünkü bu cülûsun mahiyeti ve sebepleri, hâlâ az çok karanlıktır. Zira I. Ahmed'in büyük oğlu Veliaht-Şehzâde Osman'ın, babasının yerine geçmesi lâzımdı. Şimdiye kadar Osman Gazi'den beri, hep babanın yerine oğul geçmişti. Şu veya bu sebepten I. Ahmed'in kardeşi Sultan Mustafa'yı hayatta bırakmış olması, onun veliahtliği şeklinde anlaşılamazdı. Ancak henüz 13 yaşında olan Veliaht-Şehzâde Osman, bir Saray entrikasıyla atlatılarak, tahta amcası 25 veya 25,5 yaşındaki Şehzâde Mustafa oturuldu (1592'de doğmuştur, ayı ve günü ve annesinin adı bilinmiyor). Entrikanın başında Kösem Mâhpeyker Haseki'nin bulunduğu anlaşılıyor. Osmanlı tarihinin bu en muhteris kadını, 3 oğlunun büyüğü olan Şehzâde Murad'ı (IV. Murad) tahta geçirtmek istiyordu. Ancak Şehzâde Murad'ın ağabeyleri Veliaht-Şehzâde Osman ve Şehzâde Mehmed, hayattaydılar.

Bu iki şehzâde, Kösem Haseki'den doğmamıştı. Kösem, rakîbesi olan Sultan Osman'ın annesi ve I. Ahmed'in başhasekisi Mâhfîrûz Haseki'den de ürküyor, bu hanımın vâlide-sultanlığa yükselmesini istemiyordu. Sultan Mustafa'nın annesi olan adını bilmediğimiz Vâlide-Sultan (III. Mehmed'in zevcesi ve I. Ahmed'in yengesi) ise nisbeten yaşlı, üvey oğlu I. Ahmed'in zamanında Eski Saray'a sürülerek nüfuzunu kaybetmiş bir kadındı. Yani Kösem Haseki için nisbeten daha tehlikesizdi.

Biz, şimdilik elimizde iddiayı destekleyen hiçbir müsbet vesika olmadığı için, I. Ahmed'in Osmanoğulları'nın veraset şeklini değiştirdiğini kabul etmiyor, Sultan Mustafa'nın, gayrimeşru olarak entrikayla, meşru Veliaht-Şehzâde Osman'ın hakkı çiğnenmek suretiyle tahta oturtulduğunu ileri sürüyoruz. Binaenaleyh I. Ahmed'den hemen sonra, babadan büyük oğula geçen, *"ordre et droit de promogeniture"* denen ve bütün Avrupa hânedanlarında uygulanan sistemin bozulduğu iddia edilemez. Olayları takib edersek, ortaya şöyle bir manzara çıkar: I. Mustafa'dan sonra tahta, meşru veliaht olan Şehzâde Osman (II. Osman) geçti. Onun yerine -I. Mustafa'nın kısa bir 2. saltanatından sonra- kardeşi IV. Murad, onun yerine de kardeşi Sultan İbrahim geçti. Çünkü ne II. Osman'ın, ne IV. Murad'ın, öldükleri anda şehzâdeleri yoktu. Avrupa'da olduğu gibi, mecburen oğul olmayınca kardeş, tahta yükselmiş oldu. Sultan İbrahim'in yerine büyük oğlu IV. Mehmed padişah oldu. Ancak IV. Mehmed 1687'de hal' edilince yerine büyük oğlu Şehzâde Mustafa (II. Mustafa) değil, kardeşlerinin büyüğü olan Şehzâde Süleyman (II. Süleyman) hükümdar oldu. IV. Mehmed'in hal'i sırasında kimin, yani oğlunun mu, kardeşinin mi padişah olacağı üzerinde kısa bir tereddüt geçirildiği malûm olduğuna göre, henüz *"ekber-i evlâd"* yani hânedanın en yaşlı erkek üyesinin tahta oturması gelenek ve kanunu teessüs etmemiş olduğu an-

laşıldı. Bu usul, ancak 1687'de kesin şekilde teessüs etti ve Osmanoğulları'nın 1924'te düşmelerine kadar sürüp gitti. Onun içindir ki, II. Abdülhamid'den, 1909'dan sonra tahta hep yaşlı veya yaşlıca zatlar oturmuştur.

I. Ahmed öldüğü zaman Osmanoğulları'ndan hayatta olan şehzâdeler, kardeşi Mustafa ile oğulları Osman, Mehmed, Murad, Süleyman, Kasım, Bâyezid ve İbrahim'den ibaretti. En küçükleri olan Şehzâde İbrahim, henüz 2 yaşındaydı. Bu şehzâdelerden Murad, Kasım ve İbrahim, aynı anneden, Kösem Mâhpeyker Haseki'den doğmuşlardı. Osmanlı tarihinin bu en mühim kadınının, ayrıca kızları da vardı. Veliaht-Şehzâde Osman'ın annesi Mâhfîrûz Haseki'dir. II. Osman padişah olunca veliahtliğe yükselen Şehzâde Mehmed'in annesini bilmiyoruz. Kösem değildir. Mâhfîrûz Haseki olmak ihtimali vardır. I. Ahmed'in bunlar dışında birkaç şehzâdesi daha olmuşsa da, babalarının hayatında ve pek küçükken ölmüşlerdir.

Sultan Mustafa, ağabeyinin saltanatı boyunca her an cellât tehdidi altında yaşamış, şuuru bozulmuştur. Şuuru bozuk olanın İslâm şerîatine ve Türk töresine göre hâkan ve halife olması imkânsızdı. Bu şuur bozukluğunun I. Ahmed'in hayatında bilinip bilinmediği veya derecesinin kestirilip kestirilmediği malûm değildir. Ancak Sultan Mustafa, Osmanoğulları'ndan gelip geçen bütün şehzâde ve sultanların arasında, "deli" denecek tek şahıstır. Tedavisi imkânsız derecede şuuru bozuktu. Kadınları yanına yaklaştırmadığı için çocuğu da olmadı.

Osmanlı hükümdarlarının -Emîr Süleyman'la Musa Çelebi sayılmamak suretiyle- 15.'si olan Mustafa Han'ın 3 ay, 4 gün süren ilk saltanatı, bu müddet içinde iki cülûs olduğu için, hazine'ye çok zarar verdi. İki cülûs bahşişinde 6 milyon duka dağıtıldı. Kösem Sultan'ın Ocak Ağaları'nı elde etmek için büyük servetler dağıtması netice vermedi. Kösem'in, zekâsından ve sertliğinden çok çekindiği üvey

oğlu II. Osman tahta geçirilmek üzere, Sultan Mustafa, hal' edildi.

Boğaz'da gezerken "balık kullarına" altın serpecek derecede muvazenesizlikler gösteren genç hükümdar, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin *"Muhtellu'ş-şu'ûr olanın hilâfeti câiz olmayacağına"* dair fetvâsıyla tahttan indirildi. Sadâret kaymakamı Vezir Sofu Mehmed Paşa'nın teşebbüsüyle bu iş, hiçbir gürültü ve sızıltı olmadan gerçekleştirildi. Zira Kapıkulu Ocakları, tekrar cülûs bahşişi alacakları için, böyle bir şeyi menfaatlerine gayet uygun görmüşlerdi. Bu suretle ağabeyinin padişah olduğu 11 yaşından beri, ağabeyinin her şehzâdesi doğdukça hakkında devletin anayasası mahiyetinde olan *Fâtih Kanûn-nâmesi*'nin tatbîkini bekleyen, Saray'daki dairesinden çıkamayarak gittikçe bunalıp aklını bozan zavallı Sultan Mustafa, tekrar dairesine döndü.

II. Osman, amcasının tahta geçirilerek hakkının çiğnenmesine çok kızmıştı. Bazı aşırı hareketlerinde, bu kızgınlığın tesirlerini görmek mümkündür. Tahta geçer geçmez yazdığı bir hatt-ı hümâyûnunda, babadan oğula geçen Osmanoğulları tahtı kanununun çiğnendiğini ehemmiyetle zikretmek suretiyle, hislerini ve fikirlerini açıklamıştır. II. Osman uzun müddet tahtta kalabilseydi, şüphesiz yerine kardeşlerinden biri değil, oğullarının büyüğü padişah olurdu. Ancak genç hükümdar şehit edildiği zaman, yaşayan hiçbir çocuğu yoktu.

Sultan II. Osman Han'ın Tahta Geçmesi (26 Şubat 1618)

"Genç" denen II. Osman 16. padişah olarak atalarının tahtına oturduğu zaman, 13 yaşını ancak 3 ay ve 24 gün geçmişti. Sünnet olmuştu. Annesi Mâhfîrûz (veya

Mâhfîrûze) Haseki, vâlide-sultan oldu. I. Mustafa'nın annesi Vâlide-Sultan, tekrar Eski Saray'a gönderildi.

Sultan II. Osman, veliaht olarak doğan birkaç Osmanlı hükümdarından biridir. Babası I. Ahmed padişah olduğu zaman, II. Osman'ın padişah olduğu yaştan ancak 4 ay, 10 gün büyüktü. Buna rağmen büyük kabiliyet göstermiş, devlet işlerini az zamanda mükemmelen kavramıştı. Bu kabiliyet II. Osman'da çok daha fazla gelişmiş durumdadır. II. Osman, aklına koyduğu meseleleri tatbik etmek için bütün imkânları kullanacak kadar iradeli, fakat kanun ve gelenekte, yani nazariyatta irâdesi Tanrı'dan hemen sonra gelen Türk hâkanının, pratikte salâhiyetlerinin hayli sınırlı olduğunu kavrayamayacak derecede tecrübesiz bir gençti.

II. Osman'ın ortaya attığı fikirler, Türkiye'nin yenileşme, hattâ inkılâp tarihinin ilk safhasını teşkil eder. Tatbik edilebildiği takdirde bu fikirlerin devlete yeni bir ruh ve yeni bir hamle gücü vereceği de inkâr edilemez. İmparatorluğun bütün azametine rağmen içtimaî bünyede bir donma, bir kısırlaşma olduğu da ortadadır. Müesseseler ve içtimaî sınıfların yarım asır öncesiyle basit bir mukayesesi, aynı sınırları muhafaza etmekte olan devletin iç bünyede ne derecelerde bozulduğunu açıkça ortaya koyar. Az aşağıda anlatılacak olan "Hâile-i Osmâniye", bu bozukluğun ne kadar derinlere kök saldığını gösterir. İlk bakışta çocuk denecek yaşta bir gencin, atalarının yapmaya yüreklenemedikleri ıslahatı düşünmesi, hattâ tatbik alanına koymak istemesi, hayrete değer görünür. Ancak tetkikler, bu fikirlerin, esasta II. Osman'a ait olmakla beraber, bir takım müşavirler tarafından geliştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu müşavirlerin başında, Türkiye tarihinin bir numaralı sarıklı inkılâpçısı olan Ömer Efendi gelmektedir ki, padişahın baş hocası (hâce-i sultânî) idi.

Osmanoğulları'nın korkusuz adamlar oldukları, bu şekilde, dünyanın ve tarihin birinci hânedanından doğmak imtiyazının şuuru içinde yetiştirildikleri muhakkaktır. Bir II. Osman'da, kardeşi olan bir IV. Murad'daki cesaret, şüphesiz alelâde bir şey değildir ve böyle bir yetiştirilmenin neticesidir. II. Osman'ın babası ve kardeşi gibi fevkalâde bir silâhşor, süvari ve sportmen olduğu, üstelik büyük bir fizik güce sahip bulunduğu bilinmektedir. Bu vasıflar, derin bir tahsil, terbiye ve kültürle bezenmiştir. II. Osman da, kendinden önce gelen bütün şehzâdeler gibi devrin en iyi hocalarından ders görmüş, Türkçeyi, Arapçayı, Farsçayı, edebiyatlarıyla, çağının ilimleriyle çok iyi öğrenmişti. "Fâris" ve "Fârisî" mahlasiyle yazdığı şiirlerini toplayan *Dîvân'ı* elimizdedir. Bu eser, büyük bir kültürün ve iyi bir sanat kabiliyetinin mahsulüdür. Şu gazel, çocuk yaştaki bir genç adam için mükemmel bir şiirdir:

Nevrûz olıcak diller şâd olmıya yaklaşdı
Dilde gam-u gussâ berbâd olmıya yaklaşdı

Vîrâne gönül varsâ cevr-û gam-ı dilberden
Müjde sana ol mülk âbâd olmıya yaklaşdı

Üstâda çıkıp dilber, öğrendi vefâ resmin
Âşıklara lutfâ mû'tâd olmıya yaklaşdı

Seyr-î güle çıkdıkdâ ol ruhleri gülrengim
Kaarî dil-i zârın feryâd olmıya yaklaşdı

Çok âşık-u meftûnû var sen gibi Şîrîn'in
Fâris kulun ammâ Ferhâd olmıya yaklaşdı

II. Osman, yapmak istediği reformlarda ilk muhalefet hareketleriyle karşılaşınca şaşalamış ve şu beyti söylemiştir:

Niyetim hıdmet idî saltanat-û devletime
Çalışır hâsid-ü bedhâh, aceb nekbetime

II. Osman'ın Batı kültürüne mâlik olduğu da ileri sürülmüştür. II. Osman devrinde İstanbul'da bulunan 3 Fransız elçisinin raporlarına dayanarak II. Osman'dan bir asır sonra bu padişah hakkında 2 ciltlik Fransızca bir eser *(Histoire d'Osman)* yazan Madame de Gomez, genç hükümdarın mükemmel Latince, Yunanca ve İtalyanca bildiğini, bu dillerde yazılmış klâsik eserleri okuduğunu yazmaktadır. Bu rivayeti teyid edecek bir Türk vesikası, henüz elimize geçmemiştir. Eğer bu rivayet gerçekse, II. Osman'ın geniş ufkunu izah edebilmek biraz daha kolaylaşır.

II. Osman, tahta geçtikten 4 ay, 12 gün sonra, 9 Temmuz 1618'de, başhocası Hâce-i Sultânî Ömer Efendi'ye meşîhat pâyesi verdi. Bu pâye, ilmiye sınıfında yalnız şeyhülislâma mahsus olup, vezire karşılık olan kazasker payesinden üstün ve sadâret pâyesiyle eşitti. Bu suretle imparatorlukta sadrâzam ve şeyhülislâmdan başka, eşit pâye taşıyan üçüncü bir şahsiyet ortaya çıktı.

Bu olay, Osmanlı tarihinde ancak iki defa daha görülmüştür. Diğer iki olay da XVII. yüzyıldadır. Biri, IV. Mehmed devrinde Kazasker Karaçelebî-zâde Abdülaziz Efendi'nin henüz şeyhülislâm olmadan (sonradan şeyhülislâm olmuştur) bu pâyeyi almasıdır. Diğeri de II. Mustafa devrinde, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin büyük oğlu Kazasker Fethullah Efendi'dir. Sonradan XIX. yüzyıl ortalarına doğru Mısır valilerine de, sadâret pâyesi verilmiş ve imparatorluğun yıkılmasına kadar bu usul devam etmiştir.

II. Osman, bu görülmemiş ve kanuna aykırı davranışıyla aynı günde, sadâret kaymakamı Vezir Sofu Mehmed

Paşa'yı azletti. Yerine, enişte olan eski sadrâzamlardan Dâmad Öküz Kara Mehmed Paşa, sadâret kaymakamı oldu. Sadrâzam Dâmad Halil Paşa, serdâr-ı ekrem olarak, İran cephesindeydi. Sofu Mehmed Paşa'nın azlinin sebebi, kanunu çiğneyerek I. Mustafa'yı tahta çıkarması, II. Osman'ın hakkını tanımaması, üç ay içinde iki defa cülûs bahşişi verilmesine sebep olarak hazine'yi zarara sokmasıdır.

Bu olaylardan 2 ay, 18 gün sonra, İran ile sulh imzalanmıştır (26 Eylül 1618).

Dâmad Öküz Kara Mehmed Paşa'nın 2. Sadâreti (18 Ocak-23 Aralık 1619)

18 Ocak 1619'da II. Osman, 2 yıl, 3 ay, 2 günden beri iktidar makamında bulunan Dâmad Halil Paşa'yı azletti ve Dâmad Öküz Kara Mehmed Paşa'yı sadârete getirdi. Halil Paşa, ileride IV. Murad devrinde tekrar sadrâzam olacaktır. Mehmed Paşa, I. Ahmed devrinde de sadrâzam olmuş, değerli bir asker ve devlet adamıydı. Bu defaki sadâreti 11 ay, 6 gün sürdü. İki sadâretinin toplamı 3 yıl, 7 gündür. Bu suretle değerli bir amiral ve kumandan olan Dâmad Halil Paşa, I. Ahmed'in son, I. Mustafa'nın tek ve II. Osman'ın ilk sadrâzamı oldu.

Güzelce Ali Paşa'nın Sadâreti (23 Aralık 1619-9 Mart 1621)

II. Osman, 23 Aralık 1619'da Dâmad Öküz Kara Mehmed Paşa'yı azletti. Kapdân-ı Deryâ Güzelce Çelebî Ali Paşa, sadrâzam oldu. Ali Paşa, Tunus beylerbeyilerinden İstanköylü Ahmed Paşa'nın oğludur. Babasının yanında

denizci olarak yetişen Ali Paşa, pek genç yaşta Dumyât (Mısır'da) sancak beyi, sonra Yemen beylerbeyisi, Tunus beylerbeyisi, kubbe veziri ve kapdân-ı deryâ olmuştu. Ali Paşa, muhteris, kindar bir adamdı. iki defada 3 yıla yakın kapdân-ı deryâlık yapmıştı. Kindarlığını, selefi Kara Mehmed Paşa'nın servetini müsadere ettirip hazineye almakla gösterdi. Haleb beylerbeyisi olan Mehmed Paşa, bir müddet sonra Haleb'de öldü. Genç padişah üzerinde gittikçe nüfuz kazanan Ali Paşa, kendisini sadârete tayin ettiren Hâce-i Sultânî Ömer Efendi ve Dârüssaaâde ağası Hacı Mustafa Ağa ile uğraşmaya başladı. II. Osman'ın en nüfuzlu müşavirlerinden, gayetle akıllı bir adam olan Mustafa Ağa'yı Mısır'a sürdürdü. Üstelik onun servetini de Hazine'ye aldı. Ömer Efendi'yi Mekke'ye sürdürmek niyetindeyken, ölümü bu işe engel oldu. Başdefterdar (maliye nazırı) Bâkî Paşa'nın da servetini hazineye aldı ve Cezâyir'e sürdü. Ali Paşa'nın sadâreti böylece 1 yıl, 2 ay, 17 gün devam etti. Vezir İskender Paşa'nın Lehlilere karşı zaferleri, bu müddet içinde kazanılmıştır.